

SULTAN II. MEHMED'İN HAZİNESİNDEKİ KİTAPLARI: SÜLEYMANİYE YAZMA ESER KÜTÜPHANESİ KOLEKSİYONLARINDAKİ NÜSHALAR*

MANUSCRIPTS IN THE TREASURY OF SULTAN MEHMED II: COPIES IN THE COLLECTIONS OF THE SULEYMANİYE MANUSCRIPT LIBRARY*

Nil BAYDAR**

Bekir ESKİCİ***

ÖZ

Zahriye sayfalarındaki ithaf metninde Sultan Mehmed Hân (1451-1481) için hazırlanmış olduğu ifadesi bulunan yazma kitapların taraması sonunda 148 adet yazma kitap tespit edilmiştir. Bu kitapların 86'sı bugün Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki çeşitli koleksiyonlarda yer almaktadır. Kalanların 45'i Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi koleksiyonları ile yurt içindeki ve yurt dışındaki çeşitli koleksiyonlarda yer alır. Sultan II. Mehmed, kütüphanesindeki kitapları önce İstanbul'da Eski Saray'a, sonra 1460'ların ortasında tamamlanan Yeni Saray'a (bugünkü Topkapı Sarayı'na) taşıtmıştır. Ayrıca fetihten sonra şehirde çeşitli merkezlere kütüphaneler kurmuş ve buralara kitap vakfetmiştir. Bu kitaplar içindeki İslâm yazmalarının kataloğu, kitaplar "Eşya Kayıt Defterlerine" kaydedildikten sonra 1502-3 yılında, II. Bâyezid'in kütüphanecisi 'Atufi tarafından mühürlenerek kaydedilmiştir. Çalışma kapsamında incelenen kitapların 4'ü hariç tamamında II. Bâyezid'in mührü tespit edilmiştir. 16-17.yüzyıllarda kurulan vakıf kütüphanelerine dağılan kitaplar Süleymaniye Külliyesi'ndeki Evvel ve Sani Medreseleri içindeki küçük medrese odalarında metal raflarla oluşturulan kütüphanede depolanmıştır. Sultan II. Mehmed 'in vakfettiği ya da başka coğrafyalarda kendisi için yazılan ve hediye edilen kitapların dışında kendi siparişi ile hazırlanan kitapların belirgin ortak özellikleri vardır. Deri ciltlerde bezeme desen ve motifleri birbirine benzer süslemeler el aletleri ile işlenmiştir. Kareli, çizgili ipekli-pamuklu kumaş ciltlerde kullanılan çeşitli kumaşlar farklı dönemlerde tekrar tekrar kullanılmıştır. Sultan II. Mehmed'in kitapları arasında tek kâğıt ciltte kaplama için Çin kâğıdı kullanılmıştır. Bu çalışmada Sultan II. Mehmed'in

* Bu makale, Prof. Dr. Bekir Eskici danışmanlığında, Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü (2018'den itibaren Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü) Kültür Varlıklarını Koruma Anabilim Dalı, Kültür Varlıklarını Koruma Programı'nda, "Sultan II. Mehmed'in Hazinesindeki Yazma Eserler: Kodikolojik Değerlendirme, Bozulmaları ve Eski Onarımları" başlıklı doktora tez çalışmasından türetilmiştir.

* This article is derived from the PhD thesis titled "Sultan II. Manuscripts in Mehmed's Treasure: Codicological Evaluation, Corruption and Old Repairs", under the supervision of Prof. Dr. Bekir Eskici, in the Gazi University, Institute of Graduate Programs, Dept. of Conservation of Cultural Property.

* Dr., Konservatör ve Sanat Tarihçisi, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, Kitap Şifahanesi ve Arşiv Dairesi Başkanı, Ankara.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4088-5766> ♦ E-mail: nbaydar@gmail.com

** Prof. Dr., Konservatör ve Sanat Tarihçisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2352-5080> ♦ E-mail: bekireskici01@gmail.com

ithaf kaydı bulunan yazma kitapları, bu yazma kitapların bir araya getirilmesi, hazırlandıkları atölyelere dair düşünceler ve nihayetinde bugün korundukları Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi koleksiyonlarındaki yerleri irdelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: *Sultan II. Mehmed (Fatih Sultan Mehmed), İslam Yazmaları, 15.yüzyıl, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi.*

ABSTRACT

The word “book,” as we use it today, refers to printed or written pages that are bound together in hardcover or paperback. Arabs use the word kitāb to refer to both a book and a letter, inscription, document, or piece of written paper. In this study, it is used to refer to manuscripts, meaning codices, which are prepared by sewing the pages and binding them between two covers. Before Sultan Mehmed II conquered Istanbul and made it the center of culture and art, the relations of other sultans, especially his father Murad II, with books and libraries began in the madrasahs during the reign of Orhan Gâzi (r. 1324-1362). Although it is not possible to talk about intensive book preparation activities or large libraries during the establishment phase of the Ottoman Empire, during the struggling periods of Osman I (r. 1302-1324) and Orhan Ghazi, cultural activities began in Iznik during the Orhan Ghazi period, and it should be noted that the first madrasah was established here. With the conquest of Edirne by Murad I. (r. 1362-1389), scientific activities began to increase, the important scholar of the period Molla Fanari (d. 1431) and the scholars who grew up in the Ottoman madrasahs began to produce works. At the end of the examining of the manuscripts, which are stated to have been prepared for Sultan Mehmed Han (r. 1444-1446, 1451-1481) in the dedication text on the frontispiece, 148 manuscripts were identified. Currently, 86 of these manuscripts are in various collections in the Süleymaniye Manuscript Library. Forty-five of the rest are in the collections of the Topkapı Palace Museum Library and in various collections in Turkey and abroad. Sultan Mehmed II transported the manuscripts in his library first to the Old Palace in Istanbul and then to the New Palace (today's Topkapı Palace), which was completed in the mid-1460s. In addition, after the conquest, he had libraries established in various centers in the city and donated books to them. The catalogue of the Islamic manuscripts in these manuscripts was written in 1502 and 1503, after the manuscripts were recorded in the “Register of Books”. It was sealed and recorded by Bayezid's librarian, 'Atufi. Except for four of the manuscripts examined within the scope of the study, Bayezid II's seal has been identified. The manuscripts that were distributed to the foundation libraries established in the 16th and 17th centuries were stored in the library created with metal shelves in the small madrasah rooms of the Evvel and Sani Madrasahs in the Süleymaniye Complex. Apart from the manuscripts that Mehmed II donated or the ones were written for him in different locations and given as gifts, the manuscripts prepared by his own order have certain common features. Decoration patterns and motifs similar to each other are tooled on the leather bindings. Various textiles used in checkered, striped silk-cotton fabric bindings were used repeatedly in different periods. Among the manuscripts of Sultan Mehmed II, Chinese paper was used to cover a single paper binding. In this study, the manuscripts with dedication records of Mehmed II, the gathering of these manuscripts, the thoughts on the workshops they were prepared and finally their place in the collections of the Süleymaniye Manuscript Library, where they are preserved today, were examined.

Keywords: *Sultan Mehmed II (Sultan Mehmed, The Conqueror), Islamic Manuscripts, 15th century, Süleymaniye Manuscript Library.*

Giriş

II. Mehmed, Bizans İmparatorluğu'nun başkenti ve büyük Doğu Roma İmparatorluğu'nun efsanevi şehri Konstantinopolis'i kuşatıp, 21 yaşında fethetmiştir¹. Fetihten sonraki ilk eğitim-kültür mekânı olarak Pantokrator Manastırı'nın üst katındaki Papaz odalarında Zeyrek Medresesi kurulmuş, müderris olarak Molla Zeyrek (ö. 1497-98) atanmıştır. Semâniye Medreseleri kuruluncaya kadar da kiliselerden çevrilen cami ve medreselerde eğitime devam edilmiştir². Bu mekanlardan Ayasofya Medresesi'nde ilk müderrisliği Molla Hüsrev (ö. 1480)³, ikinci müderrisliği Ali Kuşçu (ö. 1474)⁴ yapmıştır. Ünver ve Cunbur, I. Mahmud'un (h. 1730-1754) Ayasofya'da 1740 tarihinde açtığı kütüphaneden önce, burada bir kütüphane kurulduğunu ifade ederken, Erünsal bunun şüpheli bir ifade olduğunu belirtir⁵

II. Mehmed'in, İstanbul'un fethinden sonra Edirne'ye Manisa'dan getirdiği hususî kütüphanesindeki kitaplarını önce İstanbul'da Eski Saray'a, sonra 1460'ların ortasında tamamlanan Yeni Saray'a taşıdığı, ayrıca şehirde çeşitli merkezlere de kütüphaneler kurularak buralara kitap vakfedildiği belirtilmektedir⁶. Fetihten sonra İstanbul'da kurulan kütüphanelerin sayısı ve yeri ile ilgili çeşitli görüşler vardır. Diğer görüşleri belgeleri ile birlikte değerlendirerek bir sonuca varan Erünsal, diğer başka nedenlerin yanı sıra II. Mehmed döneminden kalan en erken tarihli (1472-1473) vakfiyede, dört Sahn-ı Seman Medresesine dört hâfız-ı kütüb tayin edildiği için, Fatih Külliyesi'nin açılışında (1470) sekiz medresenin dördünde birer kütüphane bulunduğunu belirtir⁷.

Sultan II. Mehmed'in Kitapları

Sultan II. Mehmed'in kitapları, bezemeleri ve işçilikleri ile birbirinden ayrılabilir. Bazı kitapların bezemesi ve malzeme kalitesi bir grup oluşturacak kadar birbirine benzerken geri kalan kitaplar bu grubun dışındadır ve her biri farklı biçimlerde bezenmiştir. Çalışma kapsamında incelenen 86 kitabın

Babası Sultan II. Murad döneminde Edirne'de yazma kitap hazırlanmış, Sultan II. Mehmed döneminde de Edirne'deki kitap üretim faaliyetlerinin devam edegeldiğini gösteren ithaf kayıtları olan (Turhan Valide 116, Turhan Valide 48, Ayasofya 3587, Ayasofya 2557, Ayasofya 686) kitaplar tespit edilmiştir (bk. Tablo 1). Turhan Valide 116'da kayıtlı *Şerhu's-Siyeri'l-Kebi* isimli şerhin ferağ kaydında kitabın Dâvud b. Mevlânâ İbrahim b. Hâce Dâvud el-Cemerlakî el-İsfahânî tarafından 1461 yılında Sultan II. Mehmed

1 İnalçık, 2019, 6.

2 Erünsal, 2020, 126.

3 Koca, 2020, 252.

4 Erünsal, 2020, 126, 133.

5 Ünver, 1946, 29; Cunbur, 1957, 6; Erünsal, 2020, 134.

6 Baykal, 1958, 77.

7 Erünsal, 2020, 140. Bu konuda diğer görüşler için bkz. Ünver, 1946, 51; Cunbur, 1957, 7-8; Ünver, 1964, 21-22; Erünsal, 2020, 138, dipnot 140.

için istinsah edildiği, bu kitabın Sultan II. Murad'ın yaptırdığı Edirne'deki Saatli Medrese'de hazırlandığı belirtilmiştir⁸. Diğer taraftan istinsah yerinin her zaman bezendiği ya da ciltlendiği yer olmayabileceğini düşündüren örnekler de vardır. Örneğin, Ayasofya 3587'nin tezhibi İstanbul'da yapılanlardan farklılık gösterirken, diğerlerinin gerek müzehheb şemsesi gerekse kumaş cildi, İstanbul'da istinsah edildiği bilinen Ayasofya 2664 ya da Yeni Camii 765'in müzehheb şemsesi ile büyük benzerlik göstermektedir.

Bu veri göz önünde tutularak II. Mehmed'in kitaplarını, iki grupta değerlendirmek mümkündür. İlk gruptakiler, yukarıda sözü edildiği gibi fetihten sonra Sultan'ın İstanbul'daki kültür faaliyetleri çerçevesinde kurduğu eğitim kurumlarında (medreselerde) okutulmak üzere vakfedilen kitaplardır. Diğer grup ise Sultan'ın Topkapı Sarayı'ndaki özel kütüphanesine de giren kitaplardır. İlk grup kitaplar, çoğunluğu medreselerde okutulmak üzere çoğaltıldığından daha çok içeriğiyle öne çıkmıştır, bezemeye önem verilmeden hazırlanmışlardır. Bunlar arasında Sultan'ın şehzadeligi döneminde edindiği ve bazılarına mühür vurdurduğu kitaplar da yer alır. Bu grup, II. Mehmed'in vefatından sonra da Fatih Camii Kütüphanesi'ne vakfedilen kitaplarla genişlemiştir. II. Mehmed'in oğlu II. Bâyezid'in (h. 1481-1512), tahta geçmesinden kısa bir süre sonra hazırlanan 1482 tarihli vakfiyesinde, babasının döneminde Ayasofya ve Zeyrek medreselerinde bulunan kitaplarla, Semâniye Medreselerindeki kütüphanelerde bulunan kitapları, Fatih Camii'ndeki dolaplara taşıdığı belirtilmiştir⁹. Dener, Camii içindeki mihrabın sağında ve solunda bulunan dolaplar içinde 800 kadar kitap olduğunu ifade eder¹⁰. Cunbur da Fatih Camii Kütüphanesi'nde bulunan kitaplardan bazılarının başında, “mihrap hizasında bir dolap, şark tarafında bir dolap, garpta bir büyük dolap, bir küçük iki dolap, sağda bir dolap” şeklinde ibarelerin bulunduğunu kaydetmiştir¹¹. Nitekim vakfiyelerden ve sayım defterlerinden, II. Mehmed'in kütüphaneye vakfettiği kitapların 839 adet olduğu anlaşılır. Kitap sayısının zaman içinde arttığı, II. Bâyezid dönemine gelindiğinde bu sayının 1241'e, Kanuni Sultan Süleyman (h. 1520-1566) döneminde ise 1770'e ulaştığı belirtilir¹². Bu kitaplar 1742 yılında I. Mahmud tarafından Fatih Camii duvarına bitişik olarak yaptırılan “Fatih Kütüphanesi”ne taşınmıştır. Aynı yıl Saray'daki bir grup kitap, yine I. Mahmud tarafından Fatih Kütüphanesi'ne gönderilmiştir¹³. Kendisinin vakfettiği ve sonraki yıllarda da devam eden vakıflarla sayısı artan kitaplar 1956 yılında Süleymaniye Umumî Kütüphanesi'ne nakledilmiş ve Fatih Koleksiyonu adı ile (5188 adet yazma, 319 adet basma kitap) kaydedilmiştir¹⁴. Baykal'ın da belirttiği gibi bu kitaplar arasında, doğrudan II. Mehmed için istinsah edilip tezhiplenen ve ciltlenen eserler, hediye eserler ve satın

8 Bu konuda bilgi veren A. Öztöp'a çok teşekkür ederim.

9 Erünsal, 2010, 55-56; Erünsal, 2020, 140-141.

10 Dener, 1957, 69.

11 Cunbur, 1957, 9.

12 Erünsal, 2020, 140-141.

13 Necipoğlu, 2019, 23.

14 Dener, 1957, 70.

alınmış kitaplar bulunur¹⁵. Fatih koleksiyonu içinde Sultan II. Mehmed için hazırlanan yalnızca dört adet kitap vardır (bk. Ek 1 - Liste 1).

İkinci grubu ise, II. Mehmed'in tahta geçtiği 1451 yılından itibaren Sultan tarafından sipariş verilen, hediye edilen ve doğrudan kendisine ithaf edilen kitaplar oluşturur¹⁶ (Fot. 1).

Fot. 1. Sultan II. Mehmed için hazırlanan kitaplara bir örnek, Kadı Beyzâvî, Nâsiruddîn Ebû Sa'îd Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî eş-Şirâzî'nin *Tebşiratü'l-Mübtedî ve Tezkiretü'l-Müntehâ* adlı eseri, Ayasofya 1692, y. 1b-2a.

Sultan için hazırlanan kitaplar tıp, felsefe, mantık ve coğrafya gibi bilimsel (aklı ilimlerden) alanlarda olup, din, filoloji ve edebiyat alanlarında da eserler çoğaltılmıştır. Atbaş'ın yaptığı tespite göre, bugün Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde korunan ve II. Bâyezid mührü bulunan 784 yazmanın 146 tanesi II. Mehmed için hazırlanmıştır¹⁷. Topkapı Saray'ında bulunduğu tespit edilen 146 yazmanın 46 tanesinin zahriye sayfalarında kitabın Sultan II. Mehmed için hazırlandığını gösteren ithaf yazısı ayrıca kitabın ve müellifin adı da yazılıdır¹⁸ (Bk. Fot. 2).

15 Baykal, 1958, 77.

16 Kitapların ilk sayfalarındaki II. Bâyezid'in mührü, bunların Saray Kütüphanesine girmiş olduğunu göstermektedir. Öte yandan gayri İslâmî kitaplara, İç Hazine'de buldukları halde mühür basılmamış, ayrıca bu kitaplardan bazıları yıllar içinde Saray Kütüphanesi'nden başka kütüphanelere dağılmıştır (Tanındı, 2019, 213; Cunbur, 1957, 6). Gerek SYEK koleksiyonlarındaki gerekse TSMK koleksiyonlarındaki ithafî kitaplarda Sultan II. Mehmed'in mührü yoktur (TSMK koleksiyonları için bkz. Necipoğlu, 2019, 21).

17 Atbaş, 2019, 164.

18 İthaf ibarelerine bir örnek olarak bkz. Nâsiruddîn et-Tûsî (ö. 672/1274), *Esâsü'l-İktibâs* Aya-sofya 2480, y. 1b: “[Üst kısımdaki dikdörtgen alan içinde:] Bi-resmi mütâla'ati es-Sultân el-A'zâm Zillulâhi fi'l-Hâfikayn Kehfü's-Sakaleyn es-Sultân Muhammed Hân // [Alt kısımdaki dikdörtgen alan içinde:] bin es-Sultân Murâd Hân halledallâhu te'âlâ hilâfetehu ve memleketehu ve efâza ale'l-'âlemin berrehû ve ihsânehu. // [Orta kısımda:] Hâzâ Kitâbu Esâsü'l-İktibâs li'l-

Fot. 2. İranlı âlim ve filozof Nasîruddin et-Tûsî'nin (ö. 1274) mantık ilmine dair "Esâsü'l-İktibâs" adlı eserinin 1464-65 yılında istinsah edilen Arapça tercümesi, ithaf sayfası, y. 1a., Ayasofya 2480.

Sultan için hazırlanan kitapların konuları astroloji (1), coğrafya (2), dil (17), edebiyat (4), felsefe (14), fıkıh (3), hadis (2), kelam (3), matematik (6), tarih (1), tasavvuf (3) ve tıp (3) şeklinde sınıflandırılabilir. Kalan 100 kitap, üzerinde kayıt bulunmayan ancak cilt, tezhip ve hat özellikleri bakımından II. Mehmed dönemine atfedilen yazmalardır. Saraydan çıkıp başka kütüphanelere dağılan kitaplar ahlak (1), astroloji (3), dil (13), dinler tarihi (1), edebiyat (13), felsefe (18), fıkıh (15), hadis (3), kelam (2), mantık (8), matematik (7), müzik (1), rüya tabiri (1), siyaset (1), tarih (1), tasavvuf (12), tefsir (1) ve tıp (10) konuları olarak sınıflandırılabilir¹⁹.

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi (SYEK) koleksiyonlarındaki kitapların ciltlerinde kullanılan malzemelere ve kitapların konu başlıklarına bakıldığında, aşağıda verilen Tablo 1'deki dağılım görülecektir.

Tablo 1. Cilt kaplama malzemeleri ve kitapların konuları tablosu

Kitabın konusu	Deri	Kumaş	Yenilenmiş	Kâğıt	Toplam adet
Felsefe	11	1	1		13
Dil	10		1		11
Edebiyat	6	2	3		11
Fıkıh	6	4	1		11
Tasavvuf	5	2	1	1	9
Tıp	4	4			8
Matematik	2	2	1		5
Hadis	2	1			3

Hakîm el-Muhakkik Nasîrüddîn et-Tûsî rahimehullâhi rahmeten vâsi'aten.", bu ifadelerde örnek verilebilir, okuma için A. Okal'a teşekkür ederim.

¹⁹ Süleymaniye Yazma eser Kütüphanesi dışında bulunduğu tespit edilen diğer nüshalar için bkz. Tablo 2

Kelam	2		1		3
Mantık	1	1	1		3
Ahlak	1				1
Astroloji		1			1
Dinler tarihi		1			1
Müzik	1				1
Rüya tabiri	1				1
Tarih		1			1
Tefsir			1		1

Buna göre ciltler için seçilen malzemelerle kitapların konularının belirgin bir korelasyonun söz konusu olmadığı görülmüştür. Kitapların ciltlerinin çoğunda deri tercih edilmiş, fıkıh, tıp, edebiyat, tasavvuf ve matematik konularındaki kitaplarda kumaş ciltler hazırlanmıştır. Yalnızca bir adet olduğu tespit edilen kâğıt cilt tasavvuf konusunda hazırlanmıştır. İncelenen kitaplar konu sırasında göre en fazla felsefe, dil edebiyat, fıkıh, tasavvuf, tıp ve matematik alanında hazırlanmıştır.

Bu konuların dışında Sultan II. Mehmed, eski Yunan ve Roma kültürüne diline, felsefesine ilgisi nedeniyle de Yunanca, Latince, Rumca gibi çeşitli Batı dillerinde yazılan kitapları kütüphanesine kazandırmış, bunların Arapçaya tercüme edilmeleri üzerinde durmuştur²⁰. II. Mehmed'in şiir yazacak kadar Türkçe, Arapça ve Farsça bildiği, konuşulanları anlayacak kadar Yunanca ve aileden Sırpça bildiği, Bizanslı tarihçi ve teologlardan Yunanca bazı kitapları Arapçaya tercüme etmelerini istediği ifade edilir²¹. Batı dillerinde yazılmış bu kitaplar arasında Homer, Cicero, Plautus, Vitruvius, Dante, Albertus Magnus gibi pek çok yazarın kitabı vardır. Bu küçük ancak dikkatle seçilen kitaplardan oluşan koleksiyon, II. Mehmed'in kitap sevgisini, zekâsını ve ilgi alanlarının geniş yelpazesini gösterir²². II. Mehmed ressam, heykeltıraş ve madalya portrecilerine o dönemde başka hiçbir imparatorun vermediği kadar sipariş vermiştir²³. Bellini gibi İtalyan sanatçıları daveti, 1479 yılında sona eren Osmanlı-Venedik savaşlarından sonra Hristiyan ve Müslüman dünyanın yakınlaşmasına vesile olmuştur²⁴.

Deissman tarihçi Kritovulos ile Bizans'ın en önemli teoloğu, antik bilimcisi, entelektüel ve bilgin Amiroutzes²⁵ gibi kişilerin Sultan'ın yanında olmasının kütüphanesinin oluşumuna katkısı olduğunu ifade etmiştir²⁶. Sultan'ın yanında bulunan yabancı refa-

20 Erünsal, 2018, 63; Mavroudi, 2013, 195

21 Deissmann, 1933, 29, 33, 36; dipnot 2; Necipoğlu, 2012, 11.

22 Deissmann, 1933, 19; Necipoğlu, 2007, 180.

23 Bağcı vd., 2006, 21.

24 Cevizli, 2014, 748, 750.

25 George Amiroutzes matematik, fizik, geometri ve felsefe alanlarında bilgisi bulunan filozoftur.

26 Deissmann, 1932, 23-25.

katçilerden Venedikli Zorzi Dolfin'in (ö. yak. 1458), Jacopo Languschi'nin (ö. 1465'ten sonra) gözüyle tanık olduklarını anlattığı kroniğinde ve yine çağdaş diplomatlardan ve papa sekreteri Yunan Niccolò Sagundino'nun (ö. 1464) raporlarında, II. Mehmed'in fiziksel görünüşünden ve Sultan'ın ilgi alanlarından söz edilmiş ayrıca günlük olaylar da aktarılmıştır²⁷. Bu kroniklere göre genç Sultan henüz İstanbul'u fethetmemişken, hümanist ve ilk epigraflardan Anconalı Ciriaco'nun (ö. 1452-53?) refakatçilerinden olan bir İtalyan ile (biri Latince, diğeri Yunanca bilen) iki doktor tarafından kendisine Laertius, Quintus Curtius, Herodot ve Livy gibi antik tarihçilerin, papaların ve Lombardt krallarının günlükleri okunmuştur²⁸.

İstanbul'un fethinden sonra Bizanslı tarihçilerden Amiroutzes ile diyalogları, Sultan'ın bu yabancı dil, din ve kültürlere olan ilgisinin ve bu sebeple tercüme ettirdiği ve kendisi için yazılan farklı dillerdeki kitapların önemli bir sebebidir. Amiroutzes (ö. 1469) ve iki oğlu²⁹ II. Mehmed için Grekçeden Arapçaya kitaplar çevirmiştir³⁰. II. Mehmed'in Yunan ve Bizans kültürü ve medeniyetine karşı ilgisi, Vryonis tarafından da yorumlanmıştır. Vryonis Sultan'ın bu kültürlere karşı seçici olduğu ve çevresinde Yunanca konuşan ve eser okuyan bilginleri topladığını belirtmiştir³¹.

Kitapların Yeni Saray'da Toplanması

II. Mehmed'in, İstanbul'un fethinden sonra Edirne'ye Manisa'dan getirdiği hususî kütüphanesindeki kitaplarını önce İstanbul'da Eski Saray'a, sonra 1460'ların ortasında tamamlanan Yeni Saray'a (bugünkü Topkapı Sarayı'nın Enderun Hazine'sine) taşıdığı, ayrıca şehirde çeşitli merkezlere de kütüphaneler kurularak buralara kitap vakfedildiği belirtilmektedir³². Burada yıllar içinde çok sayıda sandık içinde kıymetli eşya (porselen, müzik ve astronomi enstrümanları, haritalar, ziynet eşyalar, hediyeler ve arşiv belgeleri), resimli albüm ve kitap birikmiş, padişahlar buradaki kıymetli eşyaların sayımını yaptırmış ve kayıt altına aldırılmıştır³³. Necipoğlu, İç Hazine'nin Has Oda'ya mimari açıdan benzerliğinin, II. Mehmed'in dünyanın her yanından nadir sanat yapıtları ve kitaplar toplamaya verdiği önemin, evrenin fatihi olma savını yansıttığını ifade eder³⁴.

Enderun Hazinesi'nin bilinen en eski kaydı 1496 yılına aittir³⁵. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'ndeki Topkapı Sarayı Arşiv Belgeleri arasında yer alan D. 4 numarada

27 Raby, 1980, 244.

28 Raby, 1980, 245; Babinger, 1951, 137; Raby ve Tanındı, 1993, 47.

29 Amiroutzes'in oğullarından birisi Mehmed Bey, Sultan için aralarında İncil de olan bazı Yunanca metinleri Arapçaya çevirmiştir. Diğer oğlu da Filozofluğlu takma adı ile bilinen İskender, daha sonra Sultan için hazinedar başı olarak çalışmıştır (Necipoğlu, 2012, 60, dipnot 55).

30 Erünsal, 2018, 67; Necipoğlu, 2012, 60.

31 Vryonis, 1991, 39.

32 Baykal, 1958, 77.

33 Sezer, 2016, 96; Necipoğlu, 1991, 134-135.

34 Necipoğlu, 2007, 179.

35 Necipoğlu, 2019, 12.

kayıtlı defterde, II. Bâyezid döneminde hazırlanmış ve Enderun Hazinesi'nin alt ve üst katlarında bulunan sandıklar içinde saklanan çeşitli eşyaların listesi verilmiştir³⁶. Bu kitaplar içindeki İslâm yazmalarının kataloğu, kitaplar "Eşya Kayıt Defterlerine" kaydedildikten sonra 1502-3 yılında, II. Bâyezid'in kütüphanecisi 'Atufi tarafından mühürlenerek hazırlanmıştır³⁷. Erünsal'ın belirttiğine göre, söz konusu katalogda 5700 cilt içinde 7200 eserin künyesi verilmiştir³⁸. II. Bâyezid'in vefatından sonra mührü hiç kullanılmadığı için, tam bu sayım ve kayıt zamanında Sarayda bulunan kitapları tespit etmek mümkün olmaktadır. Bugün Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde II. Bâyezid'in mührü olan ve 9. yüzyıldan 16. yüzyıl başına kadar tarihlenebilen en az 1010 yazma kitap kaydedilmiştir. Bunların büyük bir kısmı II. Mehmed'den miras kalan kitaplardır³⁹. Saray Kütüphanesi'ne giren bu kitaplardan, yukarda sözü edilen ilk gruba da kitap gönderilmiş olduğunu, Fatih Koleksiyonu'nda yer alan II. Bâyezid mühürlü kitaplardan anlamak mümkündür⁴⁰. II. Bâyezid'den sonra da İç Hazine'deki evrak, kitap ve gayri İslâmî yazmaların sayıldığı ve kaydedildiği görülür. I. Selim'in (h. 1512-20) Safevi ve Memluk zaferlerinin ardından hazırlanan kayıta, 180 cilt Kur'an ve Kur'an cüzleri, tarihi el yazmaları ile muhtemelen II. Mehmed'in topladığı Latince ve Grekçe 149 cilt gayri İslâmî kitap bulunduğu kaydedilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman (h. 1520-66) döneminde hazırlanan, 1564 tarihli bir kayıta ise kitapların Türkçe, Farsça ve Arapça olarak tasnif edilerek, İç Hazine'deki dîvanhâne içinde ayrı ayrı dolaplarda saklandığı belirtilmiştir⁴¹.

İslâm yazmalarının dışında kalan gayri İslâmî yazmaların belirtildiği bir diğer İç Hazine kaydı, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'ndeki Topkapı Sarayı Arşiv Belgeleri arasında bulunan 1502 tarihli 3 numaradaki defterde yer alır⁴². Bu defterde sandık belirtilmeden 161 adet olarak, tanımlanmamış "İslâmî olmayan yazma ve diğerleri" şeklinde bir kayıt vardır. Necipoğlu, bu kitapların böylece 'Atufi'nin bir yıl sonra 1502-03 yılında yaptığı envanterin dışında kaldığını belirtir⁴³.

Deissmann 1928 yılında ziyaret ettiği Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde tespit ettiği yazmaları, 1933 tarihinde yayınladığı çalışmasında detaylı bir katalog halinde vermiş, II. Mehmed'in ilgilendiği gayri İslâmî kitapların önemli bir bölümünü bilim kitaplarının

36 Üst kattaki eşyalar arasında sandıklarda Mağribi hat ile yazılmış Kur'anlar, keseler içinde kitaplar, mektup ve başka belgeleri içeren bir sandık, başka bir sandık resimli evrak ve benzeri belge, kâğıt ve çeşitli belge dolusu bir sandık ve üç sandık dolusu (59 adet) Gayri İslâmî yazma bulunduğu belirtilir. Ayrıca aynı binanın giriş katında Hz. Ali'ye atfedilen kufi hattıyla yazılmış Kur'an-ı Kerim, Hz. Ali'nin yazdığı parşömen rulolar ve bir sandık (20 adet) Gayri İslâmî kitap yer aldığı belirtilir (Necipoğlu, 2007, 178; Necipoğlu, 2019, 12-13; Atbaş, 2019, 161).

37 Atbaş, 2019, 161.

38 Erünsal, 2020, 127, dipnot 81-82.

39 Atbaş, 2019, 161.

40 Kafadar, 2019, 116-118.

41 Necipoğlu, 2007, 179-180.

42 Necipoğlu, 2019, 12-13.

43 Necipoğlu, 2019, 13.

oluşturduğunu belirtmiştir⁴⁴. Öte yandan, Deissmann'ın kitabında 1-87 numaralarında yer alan yazmalardan yalnızca 16'sı Raby tarafından II. Mehmed dönemine tarihlendirilmiştir. Bunların 13'ü kolofon ve filigranları ile bu döneme tarihlenebilir yazmalardır, tarihli olanlar yalnızca üç tanedir (TSMK, G.İ. 4, 6 ve 15)⁴⁵. Bugüne kadar II. Mehmed ile ilişkisi kesin olarak tespit edilen altı yazma olduğu söylenebilir. Bunlar Kristovoulos'un Mehmed'in Tarihi (G.İ. 3), Arrian'ın *Anabasis*'i (G.İ. 16), Homeros'un *İlyada*'sı (Paris gr. 2685), Solomon'un Vasiyeti (G.İ. 17), Aichmatoles'in kopyaladığı *Diesis* (G.İ. 6) ve Boundelmonti'in Yunanca çevirisidir (G.İ. 25)⁴⁶. Raby'nin makalesinde belirttiği gibi TSMK, G.İ. 15 ve TSMK, G.İ. 4'ün metin kısmındaki filigranlar, TSMK, G.İ. 16 ve TSMK, G.İ. 18'de de kullanılmış olduğundan bunların da 1464 yılları civarında hazırlandığı düşünülmektedir⁴⁷.

Sultan II. Mehmed, İskender'in hayatı, Matematik, Savaş Tarihi ve Savaş Sanatı, Coğrafya, Astronomi, Felsefe, Şiir, Tevrat, Zebur, Hz. Süleyman'ın hayatı gibi kitapların tercüme edilmesini ya da kopyalanmasını istemiştir⁴⁸. Yazmaları arasında Arapça, Farsça, Türkçe, Yunanca ve Sırpça sözlüklerin dışında iki dilli (Farsça-Türkçe, Türkçe-Farsça; Farsça-Arapça, Arapça-Farsça; Farsça-Latince; Yunanca-Arapça, Arapça-Yunanca; Yunanca-Farsça; Yunanca-Türkçe) ve üç dilde (Arapça-Farsça-Türkçe), hatta dört dilde (Arapça-Farsça-Türkçe-Yunanca-Sırpça, Farsça-Türkçe-Yunanca-Latince) sözlükler vardır⁴⁹.

Kitapların Hazırladığı Atölyeler ve Sanatçılar Hakkında

Sultan II. Mehmed'in hazinesindeki yazma kitapları, sanatkar ve zanaatkarların zarif, ince ve gösterişten uzak işçiliklerini mükemmel teknik becerileri ile birleştirdikleri eserler olmuştur. Tanındı'nın belirttiği gibi Osmanlı sanatkarları Türkmen, Memluk ve Timurlu çağdaşlarından esinlendikleri bezeme unsurlarını kendi yaratıcılıkları ile sentezleyerek Saray üslubunu oluşturmuşlardır⁵⁰. Sultan II. Mehmed, 1460'ların ortalarından erken 1470'lere kadar olan dönemde, devlet işlerinden yavaş yavaş ayrılmış ve zamanının büyük çoğunluğunu kültürel işlere ayırmış, tam da bu arada yoğun bir kitap üretim faaliyeti başlamıştır⁵¹. Bu dönem yazma eserlerde, kendine özgü bir üslubu olan dönemin önemli nakkaşı Baba Nakkaş'ın etkileri görülür⁵². Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde II. Mehmed döneminde yeniden yorumlanan rûmî ve hatâyî üslubunun

44 Deissmann, 1933, 27.

45 Raby, 1983, 18-19

46 Raby, 1983, 23.

47 Raby, 1983, 18.

48 Deissmann, 1933, 33-36.

49 Necipoğlu, 2012, 11, dipnot 56.

50 Tanındı, 2019, 230.

51 Ünver, 1964, 25; Raby ve Tanındı, 1993, 55.

52 Ünver, 2007, 50; Aşıcı, 2007, 47; Derman, 2012, 66.

yaratıcısı olduğu bilinen Baba Nakkaş'ın Özbek asıllı olduğunu belirtir⁵³. Öte yandan, Fatih'in sanatı himayesi ve döneminde çalışan sanatçılar hakkında yapılan çalışmalarda, Baba Nakkaş'ın adının henüz teşkilatını tamamlamamış olan saray sanatçıları arasında geçmemesi ancak Fatih'in kendisini çok kereler taltif etmesi, Baba Nakkaş'ın ve şakirtlerinin yalnızca Sultan'ın kitaplarını tezhipleyip ciltlediği fikrini öne çıkmıştır⁵⁴.

Kazan, çalışmasında Sultan II. Mehmed döneminde 1472-72 yılında kâtib-i kütüp olarak günde 31 akçe alan bir kişi olduğunu, bunun yanında saray çalışanlarına ait bir belgede müteferrika cemâati içindeki 17 sanatkâr arasında 12 akçe gündelikli Muhyiddin b. Beylivan ile 5 akçe yevmiyeli Sinan adlı iki mücellidin çalıştığını belirtir. Sekiz akçe yevmiyeli Ahmed Yesir ve 7 akçe gündelikli Bedreddin adlı iki kâtip bulunur. Sultan'ın sarayının hattatı Yahya Sufi ile Ali b. Yahya Sufi, nakkaşı ise Baba Nakkaş'tır⁵⁵. Bu dönem atölyelerde çalıştıkları bilinen nakkaş Hüsanzâde Sunullah, Baba Mustafa, Safi, Rahmi Balioğlu ve Sinan'ın öğrencisi Ahmed Şibilizâde'dir⁵⁶. İncelenen kitaplarda tespit edilen müstensihlerden Şehabettin Kutsi ve Kazan'ın çalışmasında belirttiği nakkaş Hoca Yusuf, Nakkaş Rüstem, Nakkaş Bayram bu sanatçılardan sayılabilir⁵⁷. Ayrıca 1478-80 tarihli bir arşiv belgesinde nakkaşane tasarımcılarından, Muhyi'din bin Baylavan ve Sinan adında iki ciltçinin de bulunduğu kaydedilmiştir⁵⁸. Gıyaseddin Mücellid el-İsfahani⁵⁹ ya da Şihâbüddin el-Kudsi⁶⁰ gibi hem mücellid hem müstensih olan sanatçıların tasarımlarını İstanbul'a taşıdıkları düşünülmektedir⁶¹. Bu sanatçılar, II. Mehmed için de kitap hazırlamıştır. Raby makalesinde sözünü ettiği 14 gayri İslâmî yazmanın ciltlerinin miklepli ve sertaplı olmasının yanı sıra kâğıtlarının aharlı olması ve mistar kullanılmış olması nedeniyle, İslâm yazmaları ile benzerliği olan kitapların saraya yakın atölyelerde hazırlanmış olabileceğini ifade eder⁶². Ancak bu kitaplar, Sultan için hazırlanmış olan ve birbirlerine desen ve uygulama teknikleri nedeniyle benzerlik gösteren ve bir grup oluşturan kitaplardan farklıdır. Daha kalınca el aletleri ile daha sade işlenmiş olan bu kitapların aynı mücellit ya da müzehhipler tarafından bezendiğini ve hazırlandığını söylemek mümkün değildir.

II. Mehmed'in kitaplarındaki cilt ve tezhip bezemelerinde kullanılan motifler,

53 Çağman, 1991, 369.

54 Kazan, 2007, 66-67.

55 Atıl, 1973, 114; Kazan, 2007, 66.

56 Atıl, 1973, 114.

57 Kazan, 2007, 66.

58 Raby ve Tanındı, 1993, 59-60.

59 Gıyaseddin Mücellid el-İsfahani'nin istinsah ettiği diğer kitaplar arasında Türk ve İslam Eserleri Müzesi (TİEM) 1820, TİEM 2031, SYEK, Esad Efendi 2494 de sayılabilir. Ayrıca Bk. Raby-Tanındı, 1993, 71.

60 Şihâbüddin el-Kudsi'nin istinsah ettiği diğer kitaplar arasında SYEK, Ayasofya 3626; SYEK, Fatih 3645; SYEK, Hamidiye 550 sayılabilir. Ayrıca Bk. Raby-Tanındı, 1993, 71.

61 Raby-Tanındı 1993, 31-33; Tanındı, 2004, 846; Tanındı 2012, 281.

62 Raby, 1983, 17-18.

önceki dönemlerde hazırlanan kitaplarda kullanılanlar ile benzerlik gösterir. Diğer yandan II. Mehmed için hazırlanan kitapların bezemelerinde, Memluk Suriye ve Mısır’ında ve İran’da hazırlanan kitaplarda görülen teknik ve üsluplarla etkileşimin olduğu net olarak görülmektedir. Memluk etkileri daha çok 1460-70’lerde görülmüyorken, 15. yüzyılın sonlarına doğru Timur ve Türkmen etkileri görülür⁶³.

Ünver, çeşitli görevleri üstlenen ve aynı üslupta çeşitli eserler veren bir topluluğun teşkilatsız olamayacağını belirtse de Topkapı Sarayı Arşivi’nde yer alan, 1478-79 yılına ait belgeden anlaşıldığı kadarı ile Ehl-i hıref teşkilatı o yıllarda henüz kuruluşunu tamamlamamıştır⁶⁴. 1527-28 tarihli Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgesinde⁶⁵ nakkaşhane (kitap yapım atölyesi) olduğuna dair bir kayıt vardır⁶⁶. Bu belgede, Hipodrom’un yanındaki bir kiliseden nakkaşhaneye dönüştürülen binanın onarımından söz edilir. II. Mehmed zamanında oluşturulan ve saraya hizmet eden atölyeler, daha sonra II. Bâyezid ve sonraki sultanlar tarafından sistemli bir yapıya dönüştürülmüştür⁶⁷.

Kitapların Yer Değiştirmesi

Kitaplar Topkapı Sarayı içinde yer değiştirdiği gibi, Saraydan çıkarılıp başka kütüphanelere de vakfedilmiştir. İncelenen yazmaların 4-5’i hariç (biri net değildir) tamamında II. Bâyezid’in mührü bulunduğundan ya da kesin olarak tahrip edildiği görüldüğünden, bu kitaplar önce Yeni Saray’da korunmuş, 16-17. yüzyıllarda saraydan başka kütüphanelere taşınmıştır.

Sultanların Has Oda Hazinesi’ne, Köşklere (Bağdat, Revan), Harem’e bazı resimli kitapları, ünlü hattatlar tarafından kaleme alınmış Kur’an nüshalarını ya da edebiyat, bilim ya da tarih kitaplarını koydurduğu düşünülür. Bazı kitapların başında “odadan çıkan Farisi, odadan çıkan Türki, odadan çıkan ‘Arabi’” şeklinde ifadeler vardır. Bu kitapların Has Oda’dan ödünç alınıp İç Hazine’ye geri döndüğü ifade edilir⁶⁸. Örneğin II. Bâyezid şehzadelerine, Enderun Hazinesinde bulunan kitaplardan ilgi alanlarına göre seçerek, edebiyat, din, hukuk gibi alanlarda yazılan kitaplardan göndermiştir⁶⁹.

Yukarıda da belirtildiği gibi ‘Atufi’nin kataloğu resmi bir belge niteliğinde olmadığından ve kitaplar sultanların özel malı olduğundan, özel ilgilendikleri kitapları hazineden çıkararak yanlarında sefere ya da diğer saraylarına götürdükleri bilinmektedir. Hatta kimi zaman yanlarında götürmek üzere hızlıca kitapların çoğaltılmasını istedikleri de anlaşılmaktadır⁷⁰. Bu nedenle de hediye verildiği ya da vakfedildiği için, Saray Kütüphanesi’ndeki sayı zamanla azalmıştır. III. Ahmed de Hazine’deki kitapları incelemiştir

63 Raby-Tanımdı, 1993, 17

64 Ünver, 1958, 6; Kazan, 2010, 80.

65 BOA, MAD 17884, 61.yaprak

66 Necipoğlu, 2019, 14, 42.dipnot.

67 Necipoğlu, 2019, 14.

68 Necipoğlu vd. 2019, 1013, 1022, 1023, App. III.

69 Kazan, 2010, 24, dipnot 308, 125-126; Necipoğlu, 2019, 22-23, dipnot 79-80.

70 Necipoğlu, 2019, 23.

ve mührünü basmış olsa da ‘Atufi’nin yaptığı gibi bir kayıt tutturmamıştır. O dönemde pencere pervazları, nişler, dolaplar ve sandıklar içinde bulunan kitaplar toparlanıp buldukları yerlere göre ayrı ayrı kaydedilmiştir. Sultan III. Ahmed’in 1719’da üçüncü avluya yaptırdığı kütüphanede tüm kitapları birleştirerek saray içindeki içoğlanların ve Enderun ağalarının kullanımına açtırmıştır⁷¹. Kütüphane Vakfiyesinde bir şekilde toplanan, satın alınan kitapların tozlu dolaplar içinde gizli kaldığı ve bunların daha çok kullanılması için, seçilen kitapları kalıcı olarak sarayın okuluna ve ağalara vakfedilmesinin yolunu açmıştır. Bundan bir yıl önce 1718’de Hazine’nin bodrum katında karmakarışık durumda bulunan kitapların Has Odabaşı ve Hazinedar ile Silahtar saray görevlileri tarafından çıkarıldığı ve bunların Has odabaşına, ciltlerinin yenilenmesi için teslim edildiği ifade edilmiştir⁷². I. Mahmud (h. 1730-54) Ayasofya’nın yanında kurduğu kütüphanesine Hazine’den 4000 adet kitap bağışlamıştır. Daha sonra 1742’de II. Mehmed’in camii yanına kurduğu kütüphanesine, 1753’te de Galatasaray’daki kütüphanesine bir miktar kitap bağışlamıştır. Ayrıca Topkapı Sarayı’ndaki Revan Köşkü’ndeki kütüphane, I. Mahmud tarafından kurulmuş, III. Osman (h. 1754-57) ve III. Mustafa (h. 1757-74) tarafından yapılan bağışlarla genişletilmiştir. III. Osman döneminde de zengin koleksiyon ve geniş kadrolu kütüphaneler kurulmuştur. I. Abdülhamid (h. 1774-1789) ve III. Selim (h. 1789-1807) tarafından Bağdat Köşkünde bir kütüphane kurularak kitap vakfedilmiştir. I. Abdülhamid ve III. Selim dönemindeki vakıflarla, III. Ahmed koleksiyonuna yeni kitaplar eklenmiştir⁷³.

Süleymaniye Umumi Kütüphanesinde Bir Araya Gelen Koleksiyonlar ve Kitaplar

İstanbul’un fethinden sonra kurulan medrese ve türbe kütüphaneleri ile cami ve tekke kütüphanelerinden sonra, 17. yüzyıldan itibaren kendi müstakil binaları olan kütüphaneler açılmaya başlanmıştır. Bunların ilk örneği 1089/1678 yılında tamamlanmış olan Köprülü Kütüphanesi sayılır⁷⁴. Kitapların camilerdeki mihrabın yanlarındaki dolaplarda, nişlerdeki raflarda ya da müstakil kütüphane şeklindeki büyük ahşap dolaplarda saklanmış olduğundan söz edilmiştir. Ayasofya içindeki kütüphane ile Hekimoğlu Ali Paşa Kütüphanelerinin günümüze ulaşan küçük gözlü ahşap dolapları, kitapların nasıl saklandığında dair önemli bir ipucudur (Fot. 3 ve Fot. 4).

Kitapların bu dolaplara ve nişlere ne şekilde yerleştirildiğini gösteren çeşitli resim ve çizimler vardır (Fot. 5 ve Fot. 6). Yatay biçimde üç-beş ya da daha fazla sayıda üst üste yerleştirilen⁷⁵ kitabın etek kısımlarına isim ya da numara yazılmış (Fot. 7), sertap kısımlarına küçük kâğıt etiketler yapıştırılmıştır (Fot. 8). Böylece yatay yerleştirilen kitapları birbirinden ayırt ederek bulmak kolaylaşmıştır.

71 Necipoğlu, 2019, 23.

72 Necipoğlu, 2019, 23, dipnot 84-85.

73 Baykal, 1942, 189; Atbaş, 2019, 162.

74 Erünsal, 2010, 64.

75 Kitapların dolaplara, nişlere ya da raflara yatay ya da dikey olarak yerleştirilmeleri, korunmaları ya da hasar görmeleri ile de ilgili sonuçlara neden olabilir.

Fot. 3. Ayasofya Kütüphanesi'nin içindeki dolaplar
(<https://istanbultarihi.ist/291-ayasofya-kutuphanesi>.)

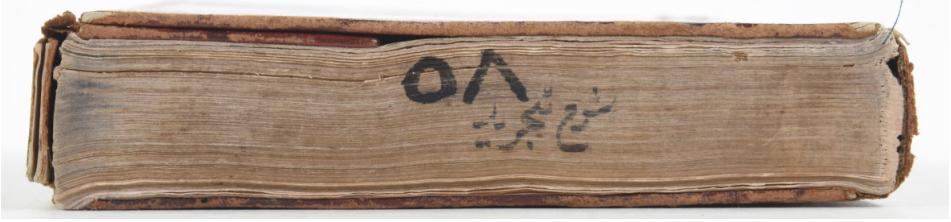
Fot. 4. Hekimoğlu Ali Paşa Kütüphanesi'nin içindeki dolaplar
(<http://biksad.com/Categories/13/h-ali-pasa-camii.aspx>.)

Fot. 5. Kitap resimlerinde, kitapların niş ve dolaplarda korunma biçimi, Millet YEK, Ali Emiri Efendi 772, y. 107a.

Fot. 6. Paris Bibliothèque Nationale de France, Al-Harîrî, *Makâmât*, 1236-37, MS Arabe 5847, y. 5b
(https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8422965p_f20.item)

Fot. 7. Kitabın etek kenarına yazılan numara ve başlık, Şehzade Mehmed 58.

Fot. 8. Kitabın sertabı üzerine yapıştırılan etiket, Şehzade Mehmed 58.

Kütüphanelerle ilgili yapılmış çizim ve resimlerde bu yerleşim biçimi ve kitapların kullanım şekli görülür. Bu çizimlerden okuyucuların kitapları dizleri üzerinde, küçük ahşap sehpalarda, rahleler üzerinde ya da yine yere oturarak yan yana dar masalar üzerinde, kitabı belli bir açı ile ele aldıkları görülür (bkz. Fot. 9, 10, 11).

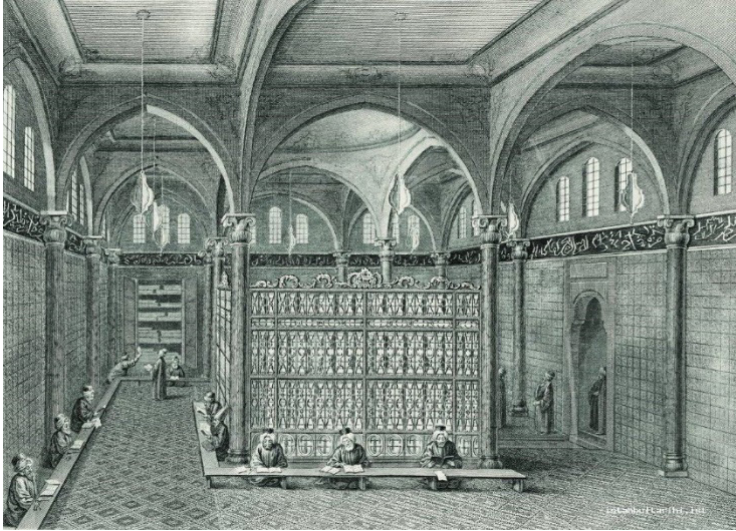

Fot. 9. Topkapı Sarayı içindeki Bağdat Köşkü'ndeki dolaplarda kitaplar. Suluboya, Amadeo Preziosi, 1871 (Sezer, 2016, 357)

Fot. 10. I. Abdülhamid Kütüphanesi (d'Ohsson)

<https://istanbultarihi.ist/289-osmanli-doneminde-istanbul-kutuphaneleri>

Fot. 11. Ragıp Paşa Kütüphanesi (d'Ohsson)

<https://istanbultarihi.ist/289-osmanli-doneminde-istanbul-kutuphaneleri>

İncelenen bu kitaplar belki de Süleymaniye'ye taşındıktan sonra (1918-20'lerden itibaren), dikey olarak yerleştirilmeye başlanmış ve koleksiyon isimleri bu kez bir etiketle sırtlarına yapıştırılmıştır (Fot. 12).

Fot. 12. Kitabın sırt kısmına yapıştırılan etiket, Şehzade Mehmed 58.

İstanbul'daki kütüphane binalarından yangın, deprem, su baskını gibi afetler nedeniyle zarar gören, kubbeleri yıkılan, kiremitleri kırılan ve nemden zarar gören ya da zarar görme ihtimali olan kitaplar zaman içinde taşınmıştır. Bu kitapların ilk toplandıkları kütüphane Sultan Selim'deki Medresetül Mütehassasin'dir (bugünkü Sultan Selim Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi). Bu kütüphane "Hamidiye Kütüphanesi" olarak anılmaktadır⁷⁶.

Süleymaniye Kütüphanesi ilk kez I. Mahmud tarafından Süleymaniye Camii içinde kurulmuştur⁷⁷. Çeşitli kütüphane, cami, medrese yapılarında bulunan kitapların Süleymaniye Umumi Kütüphanesi'ne taşınması farklı yıllarda gerçekleşmiştir. 3 Mart 1920-21 yıllarında çıkarılan Tevhidi Tedrisat kanunu ile Türkiye Cumhuriyeti'ndeki tüm medreseler Maarif Vekâletine bağlanmıştır. Bu arada Süleymaniye Külliyesi'ndeki Sani Medrese de Süleymaniye Umumi Kütüphanesi'ne tahsis edilmiştir⁷⁸. Kitaplar, Süleymaniye Evvel ve Sani Medreseleri içindeki küçük medrese odalarında metal raflarla oluşturulan kütüphanede depolanmıştır.

Bu nedenle, bugün Süleymaniye koleksiyonları içinde Osmanlı sultanlarının, hanım sultanların, devlet adamlarının kütüphanelerine dağılan pek çok kitap yer alır. Bu kitaplardan bir kısmı yıllar içinde Topkapı Sarayı'ndan çıkarılarak diğer vakıf kütüphanelerine dağılan kitaplardır. Bunlar arasında II. Mehmed'in kitapları da bulunur. Aşağıdaki Tablo 2'de görüleceği gibi çoğunluğu Ayasofya Kütüphanesi'nde olmak üzere Turhan Valide Sultan, Şehzade Mehmed ve Nuruosmaniye kütüphanelerine seçilerek kitap alınmıştır⁷⁹. Bu kütüphanelere ait vakfiye kayıtlarından anlaşıldığı kadarı ile kitapların kim için yazılmış olduğu, bu kayıtları hazırlayan kütüphaneciler ya da vakıf sahipleri için önemli bir bilgi olmamıştır. Zira kitapların kim için yazıldığına dair kataloglara hiç not düşülmemiştir. Vakfiyelerde ve kataloglarda daha çok kitapların konuları (hadis, tefsir, kelim, lügat gibi) ve sayıları belirtilmiştir⁸⁰.

76 Dener, 1957, 31.

77 Dener, 1957, 31, Cunbur, 1968, 140; Kaya, 2010, 121.

78 Dener, 1957, 6-7.

79 Günümüzde yapılacak restorasyon çalışmaları için Süleymaniye'ye taşınan Nuruosmaniye, Köprülü (Fazıl Ahmed Paşa) ile Ragıp Paşa kütüphanelerindeki kitaplar da bu çalışmaya dahil edilmiştir.

80 Cunbur, 1968, 140; Erünsal, 1996, 662-3.

Tablo 2. II. Mehmed için hazırlanmış kitapların bugün Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'ne getirilmeden önce buldukları kütüphanelerin yapım yılı ve dönemi

Kütüphane ve koleksiyon adı	Vakfiyelerine göre yapım yılı	Dönemi	II. Mehmed için hazırlanan kitap sayısı
Şehzade Mehmed Kütüphanesi	1547	Kanuni Sultan Süleyman	7
Köprülü (Fazıl Ahmed Paşa) Kütüphanesi	1661	IV. Mehmet	2
Turhan Valide Sultan Kütüphanesi	1663	IV. Mehmet	13
Çorlulu Ali Paşa Kütüphanesi	1708	III. Ahmet	1
Şehit Ali Paşa Kütüphanesi	1715	III. Ahmet	2
Damat İbrahim Paşa Kütüphanesi	1719	III. Ahmet	2
Yeni Cami Kütüphanesi	1725	III. Ahmet	2
Hekimoğlu Ali Paşa Kütüphanesi	1734-35	I. Mahmut	1
Ayasofya Cami Kütüphanesi	1740	I. Mahmut	31
Fatih Cami Kütüphanesi	1742	I. Mahmut	4
Süleymaniye Cami Kütüphanesi	1751-52	I. Mahmut	3
Nuruosmaniye Kütüphanesi ⁸¹	1755	III. Osman	8
Amcazade Hüseyin Paşa Kütüphanesi	1755	III. Osman	1
Ragıp Paşa Kütüphanesi	1762-63	III. Mustafa	2
Hâlet Efendi Kütüphanesi	1818	II. Mahmut	1
Pertev Paşa Kütüphanesi	1836	II. Mahmut	1
Esat Efendi Kütüphanesi	1845	Abdülmecit	1

Değerlendirme ve Sonuç

Sultan II. Mehmed'in 19 yaşında ikinci kez tahta çıktıktan sonraki 30 yıllık hükümdarlığı süresince kitap hazırlama faaliyetlerinin ivme kazandığı yıllar 1467-71 olarak ifade edilebilir (Bk. Ek1-Liste1). 1502/3 yılında II. Bâyezid'in kütüphanecisi 'Atufi tarafından Yeni Saray'da kayıt altına alınan ve mühürlenmiş 5200 cilt kitap bulunduğu bilinmektedir. Bugün Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde II. Bâyezid mühürlü en az 1010 adet yazma kitap vardır. Sultan II. Bâyezid'in vefatından sonra bu mühür hiç kullanılmamıştır. Bu kitapların çok büyük bir kısmı Sultan II. Mehmed'in kitaplarıdır.

81 Nuruosmaniye Kütüphanesi'nin kendi binası bulunmakla birlikte, bu çalışma yapıldığı sırada kitaplar Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'ne alınmış olduğundan araştırma imkânı doğmuştur..

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi koleksiyonlarında 86 adet kitabın zahriye sayfasında tezhipli ya da müzehhep olmayan ithaf şemsesi bulunan kitap tespit edilmiştir. Bunların, dördü hariç tamamında Sultan II. Bâyezid'in mührü ve kütüphanecisinin ya da müfettişin kaydı bulunur. 16-18. yüzyıllarda kurulan vakıf kütüphanelerine Topkapı Sarayı'ndan en az 82 adet kitap taşınmış, vakfedilmiş ya da bir şekilde çıkarılmıştır. Bunlar dışında kalan ve yine Liste 1'de koleksiyon ve demirbaş (ya da envanter) numaraları verilen en az 62 kitap vardır. Süleymaniye YEK koleksiyonlarındaki Sultan II. Mehmed ithafı kitapların felsefe, dil, edebiyat, fıkıh, tasavvuf, tıp, matematik, hadis, kelam, mantık, ahlak, astroloji, dinler tarihi, müzik, rüya tabiri, tarih ve tefsir gibi farklı konularda olması Sultan II. Mehmed'in ilgi alanlarının çeşitliliğinin yansıması olarak düşünülebilir. İthaf kaydı bulunan kitapların büyük bir bölümünü deri ciltli kitaplar oluşturur. Ayrıca çizgili ve kareli ipekli-pamuklu kitaplar yanında kadife kumaş kaplı olanlar ve bir adet de Çin kâğıdı ile kaplı kâğıt cilt tespit edilmiştir. Kumaş ciltlerde aynı kumaşların kullanıldığı örnekler vardır. Bu kumaşlar uzun yıllar devamlı kullanımı olan, beğenilen ve kolaylıkla bulunabilen kumaşlar olmalıdır. Deri ciltlere bakıldığında, bezemelerde kullanılan desen ve motiflerin büyük oranda benzediği bazıların ise şablonlarının birebir aynı olduğu görülür. Ciltlerin yanında ithaf şemseslerinin bezemesinde de benzerlikler tespit edilmiştir. İthaf şemseleri kısmında görüleceği gibi, kullanılan renkler, üslup ve desen bakımından birbirine çok benzeyen örnekler vardır. Tezhibi benzerlik gösteren kitapların ciltleri birbirinden farklılık gösterebilmektedir.

Bugün Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki "Fatih" koleksiyonu olarak bilinen koleksiyonda yaklaşık 5500 kitap vardır. Bunlar içinde Sultan Mehmed Hân'a ithaf metni bulunan yalnızca dört adet kitap tespit edilmiştir. Bu kitaplar, çoğunluğu medreselerde okutulmak üzere çoğaltıldığından daha çok içeriği ile öne çıkan, kitap sanatları anlamında daha sıradan kitaplardır. Öte yandan bir grup kitabın gerek ciltlerindeki gerekse tezhiplerindeki benzerlikler hatta aynı şablonların kullanılmış olması, teşkilatlanması tamamlanmamış olsa da özel kişiler için, yüksek kalitede kitap üretiminin yapıldığı, ekip çalışmasının olduğu atölyelerin varlığına işaret eder. Bu kitapların gerek tezhiplerinde gerekse ciltlerinde Baba Nakkaş'ın iri çiçeklerini, kıvrılan yapraklarını, iri rûmî motiflerini görmek mümkündür. Henüz teşkilatını tamamlamamış olsa da bir grup sanatçı yalnızca Sultan II. Mehmed ve veziri Mahmud Paşa için kitap hazırlamış olmalıdır. Sultan II. Mehmed'in bugün Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan gayri İslami kitaplarının ise ön kapağa takılan miklepleri, bezemelerindeki ince olmayan işçilikleri, malzeme ve teknik farklılıkları nedeniyle İstanbul'da saray çevresinde yaşayan ve işi kitap yapmak olan gayri Müslüm zanaatkarlar tarafından hazırlandıkları düşünülmektedir.

Zahriye sayfalarında Sultan II. Mehmed'in "mütaalası" ya da "hizanesi" için hazırlandığı ifade edilen ithaf kayıtlarının bulunduğu kitaplardan bazıları bu çalışma ile bilim dünyasına ilk kez tanıtılmaktadır. Bu bağlamda, araştırmanın konu ile ilgili başka çalışmalara kaynaklık edebileceği ve Sanat Tarihi disiplinine katkı sunabileceği umulmaktadır.

KAYNAKÇA / BIBLIOGRAPHY

- AŞICI, S. (2007). *Fatih Devri Tezhip Üslubu*, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi, Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Geleneksel Türk El Sanatları Anasanat Dalı, Tezhip-Süsleme Programı, İstanbul.
- Atbaş, Z. (2019). Artistic Aspects of Sultan Bayezid II's Book Treasury Collection: Extant Volumes Preserved at the Topkapı Palace Museum Library. *Treasures of Knowledge, An Inventory of the Ottoman Palace Library (1502/3-1503/4)*, Vol. 1 Ed. G. Necipoğlu, C. Kafadar ve C. H. Fleischer, 161-211.
- Atıl, E. (1973). Ottoman Miniature Painting under Sultan Mehmed II. *Ars Orientalis*, Vol. 9, Freer Gallery of Art Fiftieth Anniversary, s. 103-120.
- Babinger, F. (1951). Mehmed II. Der Eroberer, Und Italien. *Byzantion*, 21 (1), 127-170.
- Bağcı, S., Çağman, F., Renda G. ve Tanındı, Z. (2006). *Osmanlı Resim Sanatı*. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Baykal, İ. (1942). Hazine-i Hümayûn ile Bağdat ve Revan Odası Saray Kütüphaneleri Hakkında İki Hatt-ı Hümayûn. *Tarih Vesikaları* II(9), 188-192.
- Baykal, İ. (1958). Fatih Sultan Mehmed'in Hususi Kütüphanesi ve Kitapları. *Vakıflar Dergisi*, IV, 77-84.
- Cevizli, A. G. (2014). Bellini, Bronze and Bombards: Sultan Mehmed II's Requests Reconsidered. *Renaissance Studies*, 28 (5), 748-765.
- Cunbur, M. (1957). Fatih Devri Kütüphaneleri ve Kütüphaneciliği. *Türk Kütüphaneciliği Derneği Bülteni*, VI (4), 1-16.
- Cunbur, M. (1968). Kanuni Devrinde Kitap Sanatı, Kütüphaneleri ve Süleymaniye Kütüphanesi. *Türk Kütüphaneciler Derneği Dergisi*, Cilt 13(3), 134-142.
- Çağman, F. (1991). Baba Nakkaş. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 4, 369-370) Ankara: TDV.
- Deissmann, A. D. (1933). *Forschungen und Funde im Serai, mit einem verzeichnis der nichtislamischen Handschriften im Topkapu Serai zu Istanbul*. Berlin und Leipzig: Walter de Gruyter & Co. XI+144.
- Dener, H. (1957). *Süleymaniye Umumi Kütüphanesi*. İstanbul: Maarif Matbaası.
- Derman, Ç. (2012). Tezhip, Tezhip Sanatında Üslûplar ve Sanatkârları. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 41, 66) Ankara: TDV.
- Erünsal, İ. E. (1996). *Fatih Camii Kütüphanesi'ne Ait En Eski Müstakil Katalog*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi, Aydın Sayılı Özel Sayısı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, II, 2 (26), 659-672.
- Erünsal, İ. E. (2010). Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri. *Yavuz Argıt Armağanı*, (Gen. Koor.) T. Büyükalın, (Haz.) M. B. Ülker (yay. haz.), Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, 54-122. (İkinci baskı).
- Erünsal, İ. E. (2018). Fatih Sultan Mehmed: Entelektüel Bir Sultanın Portresi, İlgi Duyduğu

- Konular, Kitaplar ve Kurduğu Kütüphaneler. (Ed.) F. Başar. *Fatih Sultan Mehmed Han*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmed Üniversitesi Yayınları, 63-94.
- Erünsal, İ. E. (2020). Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik Tarihi Gelişimi ve Organizasyonu (Üçüncü Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kafadar, C. (2019). Between Amasya and Istanbul: Bayezid II, His Librarian , and the Textual Turn of the Late Fifteenth Century. *Treasures of Knowledge, An Inventory of the Ottoman Palace Library (1502/3-1503/4)*, Vol. 1 (Ed.) G. Necipoğlu, C. Kafadar ve C. H. Fleischer, 79-154.
- Kaya, N. (2010). Süleymaniye Kütüphanesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 38, 121-123) Ankara: TDV.
- Kazan, H. (2007). *XV. ve XVI. Asırda Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesi*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Sanatları Tarihi Bilim Dalı, İstanbul.
- Kazan, H. (2010). *XVI. Asırda Sarayın Sanatı Himayesi. İslâm Tarihi*. İstanbul: Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı.
- Koca, E-F. (2020). Molla Hüsrev, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/molla-husrev> (25.12.2022).
- Mavroudi, M. (2013), Translations From Greek Into Arabic at the Court of Mehmed the Conqueror. *The Byzantine Court: Source of Power and Culture, Papers from the Second International Sevgi Gönül Byzantine Studies Symposium, 21-23 June 2010*, İstanbul: Koç University Press, 195-207.
- Necipoğlu, G. (1991). *Architecture, Ceremonial and Power: The Topkapı Palace in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*. Cambridge, London.
- Necipoğlu, G. (2007). *15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı, Mimari, Tören ve İktidar* (Çev. R. Sezer). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. (Eserin orijinali 1991’de yayımlandı).
- Necipoğlu, G. (2012). Visual Cosmopolitanism And Creative Translation: Artistic Conversations With Renaissance Italy In Mehmed II’s Constantinople. *Muqarnas*, 29, 1-81.
- Necipoğlu, G. (2019). The Spatial Organisation of Knowledge in the Ottoman Palace Library: An Encyclopedic Collection and Its Inventory. *Treasures of Knowledge, An Inventory of the Ottoman Palace Library (1502/3-1503/4)*. Vol. 1 Ed. G. Necipoğlu, C. Kafadar ve C. H. Fleischer, 1-77.
- Raby, J. (1980). *El Gran Turco: Mehmed the Conqueror as a patron of the arts of Christendom*, Oxford University, Faculty of Oriental Studies (2).
- Raby, J. ve Tanındı, Z. (1993). *Turkish Bookbinding In The 15th Century*. (Ed.) T. Stanley. The Foundation of an Ottoman Court Style, Azimuth Editions, UK.
- Sezer, Y. (2016). *The Architecture of Bibliophilia: Eighteenth-Century Ottoman Libraries*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Massachusetts Institute of Technology (MIT), Dept. Of Architecture. Cambridge, USA.
- Tanındı, Z. (2004). Kitap ve Cildi. (Ed.) H. İnalçık ve G. Renda. *Osmanlı Uygarlığı*, II.

- Baskı. Ankara. 841-863.
- Tanındı, Z. (2012). Two Bibliophile Mamluk Emirs: Qansuh the Master of the Stables and Yashbak the Secretary. *The Arts of the Mamluks in Egypt and Syria – Evolution and Impact*, (Ed.) Doris Behrens-Abouseif, Göttingen: Bonn University Press, 269-283.
- Tanındı, Z. (2019). The Illustrated and Illuminated Manuscripts Listed in ‘Atufi’s Inventory. *Treasures of Knowledge, An Inventory of the Ottoman Palace Library (1502/3-1503/4)*, Vol. 1 Editörler G. Necipoğlu, C. Kafadar ve C. H. Fleischer, 213-239.
- Ünver, S. (1946). *Fatih Külliyesi ve Zaman İlim Hayatı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Ünver, S. (1958). *Fatih Devri Saray Nakışhanesi ve Baba Nakkaş Çalışmaları*. İstanbul Üniversitesi Milli Kültür Eserleri Tesisi, İstanbul: Kemal Matbaası.
- Ünver, S. (1964). İstanbul Fethinden Sonra İlim ve Sanat, *Fethin 511. Yıldönümü Konferansları*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 16-28
- Ünver, S. (2007). *Fatih Sultan Mehmed Devrine Ait Bir Yazı ve Nakış Albümü. Türk Süsleme Sanatçıları*, İstanbul: İşaret yayınları, 1, 45-56.
- Vryonis, S. (1991). *Byzantine Constantiople and Ottoman Istanbul, The Ottoman City and It’s Parts, Urban Sturcture and Social Order*. Yay. Haz. I. A. Bierman, R.A. Abou-El Haj, New York.

EK 1

Liste 1. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi koleksiyonlarında bulunan Sultan II. Mehmed için hazırlanan kitapların, künyeleri ile birlikte listesi

1. Amcazâde Hüseyin Paşa 77. *Keşfü'l-Keşşâf*, Ömerb. Abdirrahmanel-Kazvîni (ö. 745/1344). Müstensih, Ahmed b. Ahî Toy Merzifonî. Arapça, Şerh. Tefsir. 871/1466.
2. Ayasofya 686. *Kevseru'l-Cârî ilâ Riyâzi'l-Buhârî*, Molla Gürânî (ö. 893/1488). Molla Gürânî. Arapça, Şerh. Hadis. 874/1469. Edirne.
3. Ayasofya 995. *Hallü'l-Menâr*, İbnMelek (ö. ?). Arapça, Metin. Fıkıh.
4. Ayasofya 1692. *Tebşiratü'l-Mübtedî ve Tezkiretü'l-Müntehî*, Kâdî el-Beyzâvî Nâsiruddin Ebû Sa'îd Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî eş-Şirâzî (ö. 685/1286). Farsça, Metin. Tasavvuf.
5. Ayasofya 1765. *Kitâbü'l-Hikme fi'l-Ed'îye ve'l-Mev'ize li'l-Ümme*, Havârî? (ö. ?). Müstensih, Ahmed b. Abdullahel-Hicâzî. Farsça, Metin. 861/1457. Tasavvuf.
6. Ayasofya 1821. *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye* (1. cilt), Abdülkerim el-Kuşeyrî (ö. 465/1072). Arapça, Metin. Tasavvuf.
7. Ayasofya 1930. *Miftâhu'l-Gayb*, Sadreddin Konevî (ö. 673/1274). Yusuf b. İlyâs. Arapça, Metin. Tasavvuf. 872/1467.
8. Ayasofya 2008. *Kitâbu Kâmilî't-Ta'bir*, Ebû Hubeş et-Tifîsî (ö. 629/1232?). Müstensih, Mansûr b. Eymenik? Amasyevî. Farsça, Metin. Rüya Tabirî. 880/1476.
9. Ayasofya 2036/1. *Kitâbu Mâ Lâ Büdd*, Ebû Hâmid el-Gazzâlî (ö. 505/1111). Arapça, Metin. Tasavvuf. Ayasofya 2036/2. *Mukaddime*, Sinâbî? Arapça, Metin. Tasavvuf.
10. Ayasofya 2127. *Hamse-i Hüseyinî* (5 Eser var), Emir el-Hüseyinî. Müstensih, Hüseyin b. Âlim b. Muhammed el-Gavrî? Farsça, Metin. Edebiyat.
11. Ayasofya 2266. *Risâletü'l-Vücûd*, Seyyid Şerîf el-Cürçânî (ö. 816/1413). Arapça, Metin. Felsefe.
12. Ayasofya 2382. *el-İşârâtve't-Tenbihât*, Ebû Ali İbn Sina (ö. 428/1037). Müstensih, Ali b. Fethullah el-İsfahânî. Arapça, Metin. 867/1462. Felsefe.
13. Ayasofya 2383. *Kitâb fi Esrârî'l-Hikmeti'l-Meşrikiyye (Hayy b. Yakzan)*, İbnTufeyl (ö. 581/1185). Müstensih, Ali b. Fethullah el-İsfahânî. Arapça, Metin. 880/1476. Felsefe.
14. Ayasofya 2415/1. *Âğâz u Encâm*, Nasîruddin et-Tûsî (ö. 672/1274). Farsça, Metin. Felsefe. Ayasofya 2415/2. *Risâle fi Ru'ûsi Mesâilî'l-Felsefe*, Batalyevsî (ö. 521/1127). Arapça, Metin. Felsefe.
15. Ayasofya 2431. *Şerhu'n-Necât*, Fahreddin el-İsferâyînî en-Nişâbüri (ö. 760/1359?). Arapça, Şerh. Felsefe.
16. Ayasofya 2448. *Kitâbu'l-Menâzir*, İbnü'l-Heysem (432/1040?). Arapça, Metin. 877/1472. Matematik.
17. Ayasofya 2480. *Esâsü'l-İktibâs*, Nasîruddin et-Tûsî (ö. 672/1274). Farsça, Metin. Mantık. 869/1465.
18. Ayasofya 2531. *Dânişnâme-i Alâî*, Ebû Ali İbn Sina (ö. 428/1037). Farsça, Metin. 869/1465. Felsefe.

19. Ayasofya 2557. *Şerhu'r-Risâleti's-Şemsiyye bi'l-Fârisiyye*, Musannifek, Alâuddin Ali b. Muhammed eş-Şahrûdî el-Bistâmî (ö. 875/1470). Farsça, Şerh. Mantık. 863/1459. Edirne.
20. Ayasofya 2567/1. *Şerhu Îsâgûcî*, Hüsâmeddin el-Kâtî (ö. 760/1359). Arapça, Şerh. Mantık. [2567/2], *Şerhu Îsâgûcî (el-Fevâidü'l-Fenâriyye)*, Molla Fenârî (ö. 834/1431). Arapça, Şerh. Mantık. [2567/3], *Risâle fî Tahkîki Ma'na't-Tasavvur ve't-Tasdîk*, Kutbüddin er-Râzî (ö. 766/1365). Arapça, Metin. Mantık. [2567/4], *Risâle fî Tahkîki'l-Külliyât*, Kutbüddin er-Râzî (ö. 766/1365). Arapça, Metin. Mantık. [2567/5], *Risâle fî Tahkîki'l-Mahsûrât*, Kutbüddin er-Râzî (ö. 766/1365). Arapça, Metin. Mantık. [2567/6], *Risâle fî Tahkîki Ma'na'l-Mâhiye ve'l-Hakîka*, Menkûle min ba'zi'l-kütüb (Çeşitli kitaplardan seçme). Arapça, Metin. Mantık.
21. Ayasofya 2664/1. *Şerhu Sî Fasl*, Nizâmeddin en-Nisâbü'rî (ö. 730/1329). Müstensih, Ahmedüddin (ö. ?). Arapça, Şerh. İstanbul. Matematik. [2664/2], *Miftâh-ı Bist Bâb der Ma'rîfet-i Usturlâb*, Abdurrahmân b. Ömer b. Muhammed b. Sehl es-Sûfî (ö. 376/986). Farsça, Metin. Matematik. 869/1465.
22. Ayasofya 2666. *el-Kasidetü'l-Ğarrâ fî Harekâti's-Semâvâti't-Tarrâ*, Zeynelâbidin b. Hüseyin b. Hasan (?). Arapça, Metin. Matematik. 882/1477.
23. Ayasofya 3130. *Tezkiretü'l-Evliyâ*, Feridüddin el-Attâr (ö. 618/1221). Farsça, Metin. Edebiyat.
24. Ayasofya 3288. *Şehnâme*, Firdevsî (ö. 411/1020?). Müstensih, Ali Bakır b. Şaban. Farsça, Metin. Edebiyat. 861/1457, Isfahan.
25. Ayasofya 3367. *Kitâbu Danyâl en-Nebî*, Anonim. Arapça, Metin. Dinler Tarihi.
26. Ayasofya 3587/1. *Tercüme-i Takvimü'l-Ebdân* (1b-56b), Mu'in b. Mahmûd el-Mütetabbîn el-Kirmânî. Farsça, Tercüme, Tıp. 863/1458, Edirne.
27. Ayasofya 3620. *Zahîre-i Harizmşâhî*, Zeynüddin el-Cürcânî el-Harizmşâhî (ö. 531/1137). Farsça, Metin. Tıp.
28. Ayasofya 3626/1. *Da'vetü'l-Etubbâ*, İbnButlân (ö. 458/1066). Müstensih, Şihâbüddin el-Kudsî. Arapça, Metin. Tıp. 876/1472. [3626/2], *Şerhu Da'veti'l-Etubbâ*, Ebu'l-Hüseyin Ali b. Hibetullah (?). Müstensih, Şihâbüddin el-Kudsî. Arapça, Şerh. Tıp. 876/1472.
29. Ayasofya 3740. *Mesâlihu'l-Ebdân ve'l-Enfûs*, Ebû Zeyd el-Belhî (ö. 322/934). Müstensih, Şeyh Hamdullah (ö. 926/1520). Arapça, Metin. Tıp.
30. Ayasofya 3945. *Antoloji*. Karışık. Mansûr. Farsça, Metin. Edebiyat. 861/1457.
31. Ayasofya 3958. *Divân-ı Kabûlî*, Kabûlî (ö. 883/1478). Farsça, Metin. Edebiyat.
32. Ayasofya 3995, el-Emsâlü'l-Bağdâdiyye alâ Tertîbi Hurûfî't-Teheccî, Ebu'l-Hasen Ali b. el-Fadl el-Müeyyidî et-Tâlekânî (ö. ?). Müstensih, Nu'mân b. İvaz. Arapça, Metin. Arap Edebiyatı.
33. Ayasofya 4125. *Şerhu'n-Necdiyyât*, Tâceddin Ahmed b. Mahmud el-Cendî (ö. 700/1300?). Arapça, Şerh. Edebiyat.
34. Çorlulu Ali Paşa 169. *Muhtasarü Münthe's-Sülve'l-Emelfî İlmeyi'l-Usülve'l-Cedel*, İbnü'l-Hâcib (ö. 646/1249). Müstensih, Yahyâ b. Muhammed el-Bistâmî. Arapça, Muhtasar. Fıkıh. 868/1464, Edirne.
35. Damad İbrahim 553. *et-Teshillî-Şerhi Letâifi'l-İşârât*; Bedreddin Simâvî (ö. 823/1420). Arapça, Şerh. Fıkıh.

36. Damad İbrahim 819; *et-Ta'likâtfi Şerhi't-Telvihât*, Şemdüddin eş-Şehrezûrî (ö. 687/1288'den sonra). Arapça, Şerh. Felsefe.
37. Damad İbrahim 826, el-Meşârî' ve'l-Mutârahât, Sühreverdî el-Maktûl, Ebu'l-Fütûh Şihâbüddin Yahyâ b. Habeş b. Emîrek es-Sühreverdî el-Maktûl (ö. 587/1191). Arapça, Metin, İslam Felsefesi.
38. Esad Efendi 2494. *Mir'âtü's-Şifâ fi Def'i'd-Dâ'*, Mes'ûd ibn Hekîmüddîn (?). Müstensih, Gryâseddin el-Mücellid. Arapça, Metin. Tıp. 883/1478-9, İstanbul.
39. Fatih 2571M. *et-Tezkirebi-Ahvâli'l-Mevtâ*; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî (ö. 671/1273), Arapça, Metin. Ahlak.
40. Fatih 3831. *Divân-ı Süzenî*; Süzenî (ö. 569/1173), Müstensih, Gülşenî. Farsça, Metin. Edebiyat. 880/1476.
41. Fatih 4080/1. *Mahzenü'l-Ebrâr*, Ma'nevî (?), Farsça, Metin. Edebiyat, 874/1469. [4080/2], *Âdâbu's-Suhbe*, Ma'nevî (?)i Farsça, Metin. Edebiyat. 874/1469.
42. Fatih 5377/1. *er-Risâletü'l-Kudsiyye fi Esrâri'n-Nuktati'l-Hissiyye*, Alîb. Şihâbüddîn b. Muhammed Hemedânî (ö. 786/1385). Müstensih, Ali b. Fethullah el-İsfahânî. Arapça, Metin. Tasavvuf. [5377/2], *Hakku'l-Yakîn fi Ma'rifeti Rabbi'l-Âlemîn*, Mahmûd Şebüsterî (ö. 720/1320). Müstensih, Ali b. Fethullah el-İsfahânî. Farsça, Metin. Tasavvuf. [5377/3], *el-Aşeratü'l-Kâmile*, Alâüddinel-Kirmânî (?). Müstensih, Ali b. Fethullah el-İsfahânî. Arapça, Metin. Tasavvuf.
43. Köprülü 857, *el-Mileve'n-Nihal*, Şehristânî (ö. 548/1153), Arapça, Metin. Tarih.
44. Köprülü 894, *eş-Şifâ*, İbn Sina (ö. 428/1037). Arapça, Metin. Felsefe
45. Köprülü 960/1], *Takvîmu'l-Ebdân*, İbn Cezle (ö. 493/1100). Arapça, Metin. Tıp. [960/2], *Takvîmu's-Sihha*, Kindî (ö. 252/866?). Arapça, Metin. Tıp.
46. Köprülü 1419, *Delâilü'l-Î'câz*, Abdülkâhir el-Cürcânî (ö. 471/1078-79). Müstensih, Mevlânâ Hâmîdî. Arapça, Metin. Dil. 867/1463.
47. Hâlet Efendi 701, *Divân-ı Enverî*, Evhadüddin Enverî (ö. 585/1189?), Farsça, Metin. Edebiyat.
48. Hekimoğlu 879, Şerhu'l-Merâh, Hüsâmeddin b. Molla Esved, Müstensih, Yusuf b. İlyas, Arapça, Şerh. Dil.
49. Nuruosmaniye 1310/1, *el-Ustukussât*, Burhâneddin Nesefî (ö. 687/1289), Müstensih, Abdolvâsi' b. Hasanel-Lahsavî?, Arapça, Metin. Fıkıh. 869/1465. [1310/2] *en-Nikât*, Burhâneddin Nesefî, Müstensih, Abdolvâsi' b. Hasanel-Lahsavî?, Arapça, Metin. Fıkıh. 869/1465. [1310/3] *et-Tercihât*, Burhâneddin Nesefî, Müstensih, Abdolvâsi'b. Hasanel-Lahsavî?, Arapça, Metin. Fıkıh. 869/1465.
50. Nuruosmaniye 2653/1, *el-İşârâtve't-Tenbihât*, İbn Sina (ö. 428/1037), Müstensih, Mevlânâ Hâmîdî, Arapça, Metin. Felsefe. 869/1465. [2653/2], *Tehâfütü'l-Felâsife*, Ebû Hâmidel-Gazzâlî (ö. 505/1111), Müstensih, Mevlânâ Hâmîdî, Arapça, Metin. Felsefe. 869/1465. [2653/3], *Hikmetü'l-İsrâk*, Şihâbüddin es-Sühreverdî (ö. 587/1191), Müstensih, Mevlânâ Hâmîdî, Arapça, Metin. Felsefe. 869/1465. [2653/4], *Miftâhu'l-Gayb*, Sadreddin Konevî (ö. 673/1274), Müstensih, Mevlânâ Hâmîdî, Arapça, Metin. Felsefe. 869/1465.

51. Nuruosmaniye 2697, *Şerhu Hikmeti'l-Ayn*, Muhammed b. Mübârekşâh (ö. 784/1382'den sonra), Arapça, Şerh. Felsefe. 873/1469.
52. Nuruosmaniye 2803/1, *Medhalu'n-Nücûm*, Ebû Hubeyşet-Tiffîsî (ö. 629/1232?), Farsça, Metin. Astroloji. [2803/2], *Zübdetü'r-Reml*, Mu'înuddin Muhammed (ö. ?), Farsça, Metin. Astroloji. [2803/3], *Tâli'u'l-Vakt*, Ahmed b. Muhammed b. Abdülcelil, Farsça, Metin. Astroloji.
53. Nuruosmaniye 2858, *Etbâku'z-Zeheb*, Şerefüddin Abdülmü'min b. Hibetullah el-İsfahânî?, Arapça, Metin. Tasavvuf.
54. Nuruosmaniye 3571, *el-Kânûnfi't-Tıbb*, İbn Sina (ö. 428/1037), Arapça, Metin. Tıp.
55. Nuruosmaniye 3654, *Muhtasar fî Ma'rifeti'n-Neğam fî'l-Mûsikî*, Safiyyüddin el-Urmevî, Müstensih, Ali b. Fethullahel-İsfahânî, Arapça, Muhtasar. Müzik.
56. Nuruosmaniye 3858, *Dîvân-ı Hz Ali*, Müstensih, Muhammed b. İbrahim el-Fârisî el-Mühtediî, Arapça, Metin. Edebiyat. 871/1466.
57. Pertev Paşa 278M, *Tercüme-i Miftâhu'l-Gayb?* Farsça, Tercüme. Tasavvuf.
58. Râgıb Paşa 1277, *Şerhu'l-Kısmî's-Sâlismin Miftâhi'l-Ulûm*, Seyyid Şerîf Cürcânî (ö. 816/1413). Müstensih, Ahmedüddin-Nisâbü'rî, Arapça, Şerh. Dil. 871/1467.
59. Râgıb Paşa 1372, *el-Îzâhfi Şerhi'l-Mufassal*, İbnü'l-Hâcib (ö. 646/1249., Müstensih, Mürsel b. İsmail er-Rûmî, Arapça, Şerh. Dil.860/1456.
60. Süleymaniye 353, *et-Telvih fî Şerhi't-Tavzîh*, Sa'düddinet-Teftâzânî (ö. 792/1390), Müstensih, Bâlî el-Kâtibu's-Sultânî, Arapça, Şerh. Fıkıh. 873/1468.
61. Süleymaniye 1009, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Firuzâbâdî (ö. 817/1415), Müstensih, Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Mısrî, Arapça, Metin. Dil. 860/1456, Bursa.
62. Süleymaniye 1025, *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs*, Mecdüddin İbnü'l-Esrî (ö. 606/1210), Arapça, Metin. Hadis.
63. Şehid Ali Paşa 1240, *Şerhu Fusûsi'l-Hikem*, Müeyyidüddin el-Cendî (ö. 691/1292?). Müstensih, Abdülvasî'b. Hasanel-Lahsavî?, Arapça, Şerh. Tasavvuf. 869/1465.
64. Şehid Ali Paşa 1754/1, *Şerhu's-Şemsiyye*, Kutbüddin er-Râzî (ö. 766/1365). Arapça, Şerh. Matematik. 869/1464. [1754/2], *Hâşiye alâ Şerhi's-Şemsiyye*, Seyyid Şerîf Cürcânî (ö. 816/1413), Arapça, Haşiye. Matematik. 870/ 1465.
65. Şehzâde Mehmed 28, *Keşfü'l-Esrâr*, Abdülazîz el-Buhârî (ö. 730/1330). Arapça, Şerh. Fıkıh.
66. Şehzâde Mehmed 58, *Tesdidü'l-Kavâid Şerhu Tecridi'l-Akâid*, Şemsüddin el-İsfahânî (ö. 749/1349). Müstensih, Ahmed b. İshakel-Kudsî. Arapça, Şerh. Kelam. 875/1470.
67. Şehzâde Mehmed 67, *Şerhu'l-İşârât ve't-Tenbihât*, Nâsirüddin et-Tüsî (ö. 672/1274). Arapça, Felsefe. Şerh. 872/1467.
68. Şehzâde Mehmed 78, *Şerhu'l-Metâli'*, Kutbüddiner-Râzî (ö. 766/1365). Arapça, Şerh. Kelam.
69. Şehzâde Mehmed 86, *Hâşiye alâ Muhtasari'l-Mutavvel*, Mevlânâzâde Hitâyî. Arapça, Haşiye. Dil.

70. Şehzâde Mehmed 88, *el-Mutavvel* (Şerhu Telhîsi'l-Miftâh), Sa'düddin et-Teftâzânî (ö. 792/1390). Arapça, Şerh. Dil. 868/1463.
71. Şehzâde Mehmed 101/1, *el-Maksûd*, Arapça, Metin. Dil. 872/1468. [101/2], *el-İzzî*, Arapça, Metin. Dil. 872/1468. [101/3], *Merâh*, Arapça, Metin. Dil. 872/1468.
72. Turhan Vâlide 48, *Câmi'u'l-Usûlmin Ehâdîsi'r-Resûl*, Mecdüddin İbnü'l-Esîr (ö. 606/1210), Arapça, Metin. Hadis. 870/1465, Edirne.
73. Turhan Vâlide 81, *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, Âmidî (ö. 631/1233), Müstensih, Dâvud b. Mevlânâ İbrahim b. Hâce Dâvud el-İsfahânî, Arapça, Metin. Fıkıh. 871/1467.
74. Turhan Vâlide 82, *Usûlü'l-Pezdevî*, Ebü'l-Usr Pezdevî (ö. 482/1089), Arapça, Metin. Fıkıh.
75. Turhan Vâlide 116, *Şerhu's-Siyeril-Kebîr*, İmâm Serahsî (ö. 483/1090?), Dâvud b. Mevlânâ İbrahim b. Hâce Dâvud el-İsfahânî, Arapça, Şerh, Fıkıh. 866/1462, Edirne.
76. Turhan Vâlide 126, Şerhu Mecma'i'l-Bahreyn, İbn Melek (ö. 821/1418 sonrası). Arapça, Şerh. Fıkıh.
77. Turhan Vâlide 210, *el-Meşâri' ve'l-Mutârahât*, Şihâbüddin es-Sühreverdî (ö. 587/1191). Müstensih, Şemsüddinel-Kudsî. Arapça, Metin. Felsefe. 871/1466.
78. Turhan Vâlide 219, *Tahrîru'l-Macestî*, Nâsirüddin et-Tûsî (ö. 672/1274). Arapça, Metin. Matematik.
79. Turhan Vâlide 234, *Kitâbu Re'si Mâli'n-Nedîm*, Ahmed b. Aliebü'l-Abbas b. Bani. Arapça, Metin. Edebiyat.
80. Turhan Vâlide 238, *Kıssatu Antera*. Arapça, Metin. Edebiyat.
81. Turhan Vâlide 265, *el-Kânûnfi'l-Tıbb*, İbn Sina (ö. 428/1037). Arapça, Metin. Tıp.
82. Turhan Vâlide 304, *el-Mükemmel Şerhu'l-Mufasssal*, Mazharüddin el-Fârisî (ö. 727?). Arapça, Şerh. Dil. 867/1462.
83. Turhan Vâlide 310, *Şerhu'l-Merâh*, HasanPaşa b. Alauddin el-Esved. Arapça, Şerh. Dil.
84. Turhan Vâlide 315, *Kânûnu'l-Edeb*, Ebü Hubeys et-Tiffisî (ö. 629/1232?). Arapça/Farsça, Metin. Dil.
85. Yeni Cami 335/1, *Şerhu Muhtasari'l-Müntehâ*, Adudüddin el-Îcî (ö. 756/1355). Arapça, Şerh. Fıkıh. [335/2], *Hâşiye alâ Şerhi Muhtasari'l-Müntehâ*, Seyyid Şerîf Cürçânî (ö. 816/1413). Arapça, Haşiye. Fıkıh.
86. Yeni Cami 765/1, *Şerhu't-Telvihât*, İbn Kemmüne (ö. 683/1284). Arapça, Şerh. Felsefe. [765/2], *Evsâfu'l-Eşrâf*, Nâsirüddin et-Tûsî (ö. 672/1274). Arapça, Metin. Felsefe. 864/1460.

Hakem Deęerlendirmesi: Çift “kör” hakem incelemesi.
ıkar atışması: Yazar çıkar atışması bildirmemiştir.
Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek aldığını beyan etmemiştir.

Peer-review: Double-blind peer-reviewed.
Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi | *Ege University, Faculty of Letters*
Sanat Tarihi Dergisi | ***Journal of Art History***
ISSN 1300-5707 | e-ISSN 2636-8064
Cilt: 32, Sayı: 1, Nisan 2023 | *Volume: 32, Issue: 1, April 2023*

Sahibi (Owner): Ege niv. Edebiyat Fak. adına Dekan (On behalf of Ege Univ. Faculty of Letters, Dean): Prof. Dr. Yusuf AYN  Editrler (Editors): Dr. Ender ZBAY, Prof. Dr. İnci KUYULU ERSOY  Yayın Kurulu (Editorial Board): Prof. Dr. Semra DAŐLI, Doç. Dr. Lale DOęER, Doç. Dr. Sevinç GÖK İPEKIOğLU  İngilizce Editörü (English Language Editor): Dr. Öęr. Üyesi Elvan KARAMAN MEZ  Yazı İşleri Müdürü (Managing Director): Doç. Dr. Hasan UÇAR  Sekreteryaya - Grafik Tasarım/Mizampaj - Teknik İşler - Strateji - Süreç Yönetimi (Secretarait - Graphic Desing/page layout - Technical works - Strategy - process management): Ender ÖZBAY

İnternet Sayfası (Açık Eriřim) | Internet Page (Open Access)

DergiPark
AKADEMİK
<https://dergipark.org.tr/std>

Sanat Tarihi Dergisi hakemli, bilimsel bir dergidir; Nisan ve Ekim aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.

Journal of Art History is a peer-reviewed, scholarly, periodical journal published biannually, in April and October.

